

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК
ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«ПСИХОЛОГІЧНА АНТРОПОЛОГІЯ»

053 «Психологія»

Київ – 2020

Розробник: Кочубейник Ольга Миколаївна, доктор психологічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник лабораторії психології політико-правових відносин.

Рецензент: Чепелева Н.В., дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор, заступник директора за наукової роботи Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.

Робочу програму схвалено на засіданні вченої ради Інституту соціальної та політичної психології НАПН України
Протокол від «26» травня 2016 року № 07/16

Робочу програму оновлено та схвалено на засіданні вченої ради Інституту соціальної та політичної психології НАПН України
Протокол від «16» січня 2020 року № 01/20

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Метою навчальної дисципліни є послідовне й всебічне вивчення соціально-антропологічних знань стосовно особливостей та багатоманітності біологічних, соціальних та психологічних властивостей людини, ознайомлення із предметною сферою досліджень з психологічної антропології, їхніми перетинами з комплексом філософських і наукових дисциплін, способом аналізу психолого-антропологічної проблематики в контексті найвпливовіших сучасних методологій.

Предметом курсу є аналіз соціально-психологічної рефлексії життєдіяльності та умов самоконституювання людського суб'єкта за зв'язністю психологічної антропології з філософією та методологією соціально-гуманітарного знання.

Необхідною вимогою освоєння курсу психологічної антропології є розуміння ролі філософсько-антропологічної рефлексії у становленні онтологічної, методологічної та аксіологічної складових соціально-гуманітарного знання, їх впливу на уявлення про людину в науці, теології, політиці.

Програма спрямована на так званий антропологічний напрям у соціогуманітарному знанні, що, будучи одним із впливових у західній науці, акцентує увагу на філософсько-антропологічному уявленні про визначальну родову “неспеціалізованість” людини та її компенсації засобами культури. Саме так уявляється можливим відтворити засадничі особливості сучасного антропологізму взагалі й психологічної антропології зокрема.

Завдання навчальної дисципліни:

1. Оволодіти знаннями стосовно основних психологічно-антропологічних знань у різні історичні періоди;
2. Сформувати необхідну теоретичну базу для подальшого використання набутих знань у практичній соціологічній діяльності;
3. Ознайомити із основними проблемними площинами психологічної антропології та психологічної повсякденності; стимулювати вироблення навичок роботи з оригінальними і адаптованими текстами, присвяченими проблемам методології соціальних наук;
4. Сформувати вміння застосовувати отримані загальні знання для вирішення конкретних професійних завдань;
5. Сприяти розвитку навичок критичного сприйняття і оцінки джерел інформації, необхідної для здійснення осмисленого світоглядного і професійного самовизначення.

За підсумками вивчення дисципліни аспірант повинен знати:

- основні теоретичні визначення та поняття щодо психологічно-антропологічних концепцій;
- основні теорії психологічної та соціальної еволюції людини;

- сучасний стан психологічних досліджень, які здійснюються у площині особливостей існування людини у соціумі та основні процеси, які в ньому відбуваються.
- основні типи психологічної взаємодії людини і соціуму;
- основні складові життєвого середовища;
- зміст теорій, що розглядають проблему адаптації людини у соціумі;
- уявлення про людину в різні історичні періоди крізь призму соціальних концепцій.

За підсумками вивчення дисципліни аспірант повинен вміти:

- оперувати теоретичними знаннями щодо психологічно -антропологічних поглядів на природу людини й суспільства;
- проводити дослідження щодо трансформації психолого-антропологічних концепцій;
- застосовувати у практичній роботі знання щодо психолого-антропологічних концепцій;
- аналізувати процеси і явища, що відбуваються у суспільстві з позицій психолого-антропологічних знань.

Компетенції, що формуються під час вивчення дисципліни:

- Здатність проводити критичний аналіз, оцінку і синтез нових та складних ідей та соціально-психологічних явищ;
- Здатність переосмислювати наявне та створювати нове цілісне психологічне знання та професійну практику і розв'язувати значущі соціальні, наукові, культурні, етичні та інші проблеми;
- Здатність використовувати у професійній діяльності базові загальні знання з різних наук;
- Здатність слідувати етичним і правовим нормам у професійній діяльності;
- Здатність використовувати адекватні методи ефективної взаємодії з представниками різних груп (соціальних, культурних і професійних);
- Здатність проводити теоретичні й експериментальні дослідження, математичне й комп'ютерне моделювання психічних явищ;
- Здатність виявляти психологічні закономірності поведінки та діяльності особистості у соціальному середовищі;
- Здатність досліджувати соціальні особливості і якості особистості як суб'єкта соціальних стосунків і відносин;
- Здатність визначати психологічні закономірності формування спільнот та соціально-психологічні механізми регуляції їх життєдіяльності;

- Здатність здійснювати критичний аналіз, оцінку та прогноз масових соціально-психологічних процесів, явищ та стихійних впливів.

Місце в структурно-логічній схемі спеціальності. Навчальна дисципліна «Психологічна антропологія» є дисципліною вільного вибору аспірантів, що тісно пов'язана із соціальною психологією, соціологією, культурологією.

Вивчення дисципліни «Психологічна антропологія» передбачено навчальним планом у четвертому семестрі.

Загальний обсяг курсу – 60 годин, з яких 10 годин лекцій, 10 годин семінарських занять, на самостійну роботу відводиться 40 годин.

Система контролю та оцінки. Протягом вивчення дисципліни оцінюються доповіді та відповіді аспірантів на семінарських заняттях. Підсумкова атестація відбувається у формі заліку.

СТРУКТУРА ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

I. ОПИС ПРЕДМЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-професійний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	Заочна форма навчання
Кількість кредитів – 2	Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»	Дисципліна вільного вибору аспіранта	
	Напрямок підготовки 053 «Психологія»		
Модулів – 2	Спеціальність	Рік підготовки	
Змістових модулів – 2		2-й	
		Семестр	
Загальна кількість годин – 60		4-й	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 1,1 самостійної роботи – 2,3	Освітньо-кваліфікаційний рівень: доктор філософії з психології	Лекції	
		10 год.	6 год.
		Практичні, семінарські	
		10 год.	6 год.
		Лабораторні	
		Самостійна робота	
		40 год.	48 год.
		Модульний контроль	
		2 год.	
		Семестровий контроль	
		2 год.	
Вид контролю:			
залік			

II. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин							
		Разом	Аудиторні	Лекції	Практичні заняття	Семінарських	Самостійна робота	Модульний контроль	Семестровий контроль
4 й семестр									
Змістовий модуль I. Повсякденність людини й суспільство: психологічні ефекти перетину взаємовідносин									
1.	Тема 1. Повсякденність як світ досвіду людини.	12	4	2	0	2	8		
2.	Тема 2. Ефекти спільної повсякденності: стратифікація, ієрархія, статусність ієрархія.	12	4	2	0	2	8		
Модульна контрольна робота									
<i>Разом за I модуль</i>		24	8	4	0	4	16	1	
Змістовий модуль II. Людина у просторі суспільства: психологічні інструменти									
1.	Тема 3. Суспільство як інтерсуб'єктивна реальність	12	4	2	0	2	8		
2.	Тема 4. Ното cognoscens: праця й знання як форми організації соціуму.	12	4	2	0	2	8		
2.	Тема 5. Ното ludens: функції культуротворення угрі та змаганні	12	4	2	0	2	8		
<i>Разом за II модуль</i>		36	12	6	0	6	24	1	2
<i>Разом за семестр</i>		60	20	10	0	10	40	2	2
<i>Всього за навчальним планом</i>		60	20	10	0	10	40	2	2

III. ПРОГРАМА

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І ПОВСЯКДЕННІСТЬ ЛЮДИНИ Й СУСПІЛЬСТВО: ПСИХОЛОГІЧНІ ЕФЕКТИ ПЕРЕТИНУ ВЗАЄМОВІДНОСИН

Тема 1. Повсякденність як світ досвіду людини (2 год.).

Основні характеристики повсякденності. А. Шюц: риси повсякденності. Історична еволюція семіотичної системи повсякденності. Чотири класи знаків, що функціонують у сфері повсякденності: цільні предмети (архітектура, дизайн, одяг); управління діями людей (орієнтири, команди); знаки прогнозування (прикмети; знамення та ін.); знаки мистецтва (музика, хореографія, образотворче мистецтво). Функціонування знаків і символів у людській культурі та соціумі.

Научіння та слідування правилам. Правила як соціальні інститути. Формальні й неформальні правила. Парадокс “наслідування правила”. (Вітгенштейн, Сьорл,) Фонові очікування та припущення. (Щюц, Гофман, Гарфінкель)

Повсякденність постмодерну. Стиснення і зникнення простору. Нова повсякденність. Віртуальне і реальне. Постмодерн і вітальність. Постмодерн і час. Постмодерн і особистість. Соціальність нової епохи.

Основні поняття теми: повсякденність, семіотика, правило, соціальні очікування, віртуальність, реальність.

Семінар (2 год.):

Під час семінарського заняття аспірантам пропонується провести дискусію з таких проблемних питань:

1. Зворотна сторона щоденного життя: “нормальне” та “девіантне”. Повсякдення “інших”
2. Світ повсякденних уявлень: приватно-світоглядні аспекти повсякдення. Пам’ять і повсякдення
3. Повсякдення, суспільство і влада в тоталітарній державі (приклад Радянського Союзу)

Після постановки завдання аспірантам надається можливість визначити порядок обговорення проблем, потім - 5 хв. для формулювання початкових власних аргументів, 20 хв. – на обговорення.

Самостійна робота (8 год.)

1. Прагматичний поворот в соціальних науках.
2. Різні концепції практик та дисциплінарне поле соціальних наук.
3. Образи повсякденності в соціальній теорії: “життєвий світ”, “вихолощена повсякденність”, “знеособлюються рутини”, “плавильний котел».
4. Повсякденність постмодерну. Стиснення і зникнення простору.

Література:

1. Бергер П., Лукман Т. Повседневная жизнь и религиозный опыт // Религия и общество: Хрестоматия по социологии религии /Сост.В.И. Гараджа, Е.Т. Руткевич. - М., Аспект Пресс, 1996. - С. 535-538.
2. Бутенко И.А. Социальное познание и мир повседневности: Горизонты и тупики феноменологической социологии. — М.: Наука, 1987 — 144 с.
3. Васильев М.И. Введение в культурную антропологию. Учебное пособие. – Великий Новгород: НовГУ им. Ярослава Мудрого, 2002. – 156 с.
4. Касавин И.Т. Язык повседневности между логикой и феноменологией // Вопросы философии. 2003. - № - С. 14-29.
5. Кассирер Э. Философия символических форм / Э. Кассирер. В 3-х т. Т. 3: Феноменология познания: пер. с нем. — Москва; Санкт-Петербург : Университетская книга, 2002. — 398 с.
6. Лелеко В.Д. Пространство повседневности в европейской культуре. –
7. Лотман Ю. О двух моделях коммуникации в системе культуры / Ю. М. Лотман // Избранные статьи : в 3 т. — Таллин, 1992. — Т. 1. — С. 87.
8. Марковцева О.А. Повседневность как бытие человека в мире / О.А. Марковцева // Весник ОГУ. – 2006. – Т. 1. – № 6. – С. 111–117.
9. Орлова Э. А. Введение в социальную и культурную антропологию. М.: Академический Проект, 2004. — 480 с.
10. Психологія життєтворення особистості в сучасному світі : [моногр.] / Ю. Д. Гундертайло, В. О. Климчук, О. Я. Кляпець та ін. ; за наук. ред. Т. М. Титаренко ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. — К. : Міленіум, 2016. — 320 с.
11. СПб.: Санкт-Петербургский государственный университет культуры и искусств (СПбГУКИ), 2002. — 320 с.
12. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т.М. Титаренко. – К. : Либідь, 2003.– 376 с.
13. Тойнбі А. Дослідження історії. Том 1./Пер. з англ. В. Шовкуна. — К.: Основи, 1995. — 614 с.
14. Тойнбі А. Дослідження історії. Том 2./Пер. з англ. В. Митрофанова, П. Таращука. — К.: Основи, 1995. — 406 с.
15. Шюц А. Структура повседневного мышления // Социологические исследования. - 1993. - № 2. - С. 129-137.

Тема 2. Ефекти спільної повсякденності: стратифікація, ієрархія, статусність (2 год.).

Множинність реальностей. Повсякденна реальність як верховна реальність.

Фактори людської різноманітності. Співвідношення біологічних чинників та впливу середовища на формування людини Соціальні форми статевих, географічних та етнічних різниць у контексті суспільства. Абсолютизація генетики в дослідженні природи людини. Проблема соціальної стратифікації суспільства. Статус та ієрархія. Розподіл праці в суспільстві та соціальне розмежування населення. Урбанізація.

Соціальна диференціація і соціальна стратифікація. Основні поняття стратифікаційного аналізу. Відкриті і закриті системи стратифікації. Одномірність і багатомірність стратифікації. Основні критерії стратифікаційного розподілу: доход, багатство, влада, престиж. Фактори та механізми стратифікаційного розподілу. Типи стратифікаційних систем (фізико-генетична, рабовласницька, кастова, станова, етакратична, соціально-професійна, класова, культурно-символічна, культурно-нормативна) та їх комбінації.

Поняття соціального статусу особистості. Види соціальних статусів. Аскриптивний і декриптивний соціальний статус, узгоджений соціальний статус. Символи статусу.

Соціальна нерівність, сутність, прояви. Проблема соціальної рівності і соціальної справедливості в суспільній думці.

Основні поняття теми: множинність реальностей, статус, ієрархія, стратифікація, нерівність, дискримінація, соціальна справедливість

Семінар (2 год.):

Під час семінарського заняття аспірантам пропонується провести дискусію з таких проблемних питань:

1. Генеза та функціонування систем соціальної взаємодії.
2. Форми дискримінації за номінальними показниками: історико-соціологічний ракурс.
3. Сучасні соціокультурні бар'єри інфільтрації як показники соціальної нерівності.

Після постановки завдання аспірантам надається можливість визначити порядок обговорення проблем, потім - 5 хв. для формулювання початкових власних аргументів, 20 хв. – на обговорення.

Проблемно-пошукові завдання:

Працюючи парами, презентуйте види (соціально-демографічну, соціально-етнічну, соціально-класову, соціально-професійну та соціально-територіальну) соціальної структури сучасного українського та західного суспільств. Зробіть порівняльний аналіз і напишіть аналітичну довідку

Самостійна робота (8 год.):

1. Системне уявлення про суспільство як сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих елементів.

2. Сутність основних теоретичних концепцій соціальної структури суспільства.
3. Види соціальної структури: соціально-класова, соціально-територіальна, соціально-професійна, соціально-етнічна, соціально-демографічна.
4. Поняття соціального простору.
5. Основні елементи соціальної структури суспільства: соціальні групи, соціальні організації, соціальні інститути, особистість.

Література:

1. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. — М.: «Медиум», 1995. — 323 с.
2. Вебер М. Основные понятия стратификации // Социологические исследования. — 1994. — № 5. — С. 147–156.
3. Гидденс Э. Стратификация и классовая структура // Социологические исследования. — 1992. — № 9. — С. 112—123.
4. Гидденс Э. Стратификация и классовая структура // Социологические исследования. — 1992. — № 11. — С. 107—120.
5. Куценко, О.Д. Суспільство нерівних. Класовий аналіз нерівностей в сучасному суспільстві: Спроби західної соціології [Текст] / О.Д. Куценко. — Х.: Вид.центр Харк.ун-ту, 2000 - 316 с.
6. Мердок Дж.П. Социальная структура/ Пер. с англ. А. В. Коротаева. — М.: ОГИ, 2003. — 608 с.
7. Симончук, О. Динаміка соціально-класової структури у пострадянській Україні [Текст] / О. Симончук // Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг. Т. 1. Аналітичні матеріали / за ред. В. Ворони, М. Шульги. — К., 2011. — С. 68–83.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. ЛЮДИНА У ПРОСТОРИ СУСПІЛЬСТВА: ПСИХОЛОГІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ

Тема 3. Суспільство як інтерсуб'єктивна реальність (2 год.)

Суспільство як інтерсуб'єктивна реальність. Інституціоналізація життєвого досвіду. Типізація соціальної взаємодії. Зразки взаємодії. Седиментація – архівування досвіду дії та переживання у свідомості. Збереження суспільного досвіду. Типізація досвіду в системі рольових функцій та знаково-символічних системах. Об'єктивна соціальна реальність індивідів – основа для формування соціальних інститутів. Нормативність соціальних інститутів.

Суспільство як об'єктивна і суб'єктивна реальність. Основні модуси існування людини: праця; панування; любов; гра; смерть та ін.. Смісловий універсум людини. Комунікативні зв'язки між світами людини: забезпечення внутрішньої цілісності. Динамічність і тотальність і тотальність зв'язків і

відношень усіх реальностей суб'єкта. Поняття і структура життєвого середовища.

Життєві світи як усвідомлені людиною реальності. Проблема віртуальних світів у сучасному суспільстві: створення нової реальності. Життєва програма як цілісна модель життєвого шляху. Життєва програма зрілої особистості як магістральні життєві цілі та способи їх реалізації. Стратегія життя – мистецтво ведення власного життя, головною метою якої є пошук і здійснення свого унікального сенсу. Розвиток як основний спосіб буття особистості. “Онтогенез”, “час життя”, “життєвий цикл”, “життєвий шлях” - характеристики індивідуального розвитку. Проблема синтезу психологічної структури особистості.

Життєві ситуації особистості, типологія ситуацій та рівні визначення ситуацій.

Основні поняття теми: модус існування, життєвий світ, інтерсуб'єктивність, час життя, життєвий шлях.

Семінар(2 год):

Під час семінарського заняття аспірантам пропонується провести дискусію з таких проблемних питань:

1. Соціальний зв'язок та його різновиди: чи завжди соціальні контакти сприяють соціальній взаємодії?
 2. Проблема формування та становлення нових соціальних інститутів: чому так важко реформувати?
 3. Формальні й неформальні соціальні інститути: які особливості функціонування забезпечують їхню дієвість ?
- Після постановки завдання аспірантам надається можливість визначити порядок обговорення проблем, потім - 5 хв. для формулювання початкових власних аргументів, 20 хв. – на обговорення.

Самостійна робота (8 год) :

1. Спосіб взаємодії людини з навколишнім світом як культура життєтворчості особистості.
2. Суб'єктність особистості на її життєвому шляху як взаємодія об'єктивних (зумовлених біологічною та соціальною природою особистості, впливом суспільства на неї) та суб'єктивних (пов'язаних з індивідуальними життєвими цінностями, принципами, цілями, ресурсами; загалом, – з життєвим проектом) чинників визначення та здійснення життєвого шляху.
3. Поняття і структура життєвого середовища.
4. Основні складові життєвого середовища: природне та виробниче середовище; середовище щоденних переживань; середовище відпочинку й домашнє середовище.
5. Соціально-екологічні процеси як пристосування людини до середовища існування

Література:

1. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Р. Барт ; [пер с фр., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова]. – М. : Прогресс, 1989. – 616 с.
2. Бахтин М. Проблема текста / М. Бахтин // Вопросы литературы. – 1976. – № 10. – С. 122– 151.
3. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. — М.: «Медиум», 1995. — 323 с.
4. Вальденфельс Б. Топографія чужого: студії до феноменології чужого / Бернард Вальденфельс ; [пер. з нім. В. І. Кебуладзе] . – К. : ППс – 2002, 2004. – 206 с.
5. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни / И. Гофман. – М. : Директмедиа Паблицинг, 2007. – 546 с.
6. Марчук О. В. Інтерсуб'єктивний вимір процесу ідентифікації особистості / О. В. Марчук // Мультиверсум – Філософський альманах. – К. : Центр духов. культури. – 2006. – №57. – С. 61–69.
7. Рікер П. Сам як інший / П. Рікер. – К. : Дух і літера, 2000. – 450 с.
8. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т.М. Титаренко. – К. : Либідь, 2003.– 376 с.

Тема 4. Homo cognoscens: праця й знання як форми організації соціуму (2 год):

Поява та розвиток ното faber (у антропогенезі додатково - ното habilis), роль свідомості у еволюції знарядь праці. Праця як креатор людського. Ф. Енгельс про формування людини через працю. Природниче, міфологічне, релігійне, філософсько-соціологічне пояснення виникнення праці, співвідношення „людина-праця”.

Схвалення працелюбства у протестанській етиці. Праця як благо. Праця як “прокляття”. Ставлення homo faber до праці як суворій необхідності: „працювати – щоб жити”. Розуміння праці як регламентованої професійної діяльності, що пов’язана з виробництвом та споживанням. Цілераціональна праця як сенс життя.

Природничо-наукове пояснення еволюції праці людини. Природний відбір, виникнення і розділення праці, розвиток свідомості й мови як основні рушійні чинники в еволюції людини (за еволюційною теорією). Філософсько-соціологічне пояснення співвідношення «людина - праця». Нові аспекти розгляду: «людина – результати праці». Проблема відчуженості: розрив між суспільними настановами і справжньою природою людини. Втрата контролю над результатом своєї праці. Дж. Тойнбі: причини відчуження у процесах індустріалізації західного світу. Професійна культура в сучасному соціумі. Професія як ідентифікаційний шаблон сучасної людини. Особливості чоловічого та жіночого ставлення до праці. Ножиці інтелектуальної та фізичної праці. Феномен роботоголіків. Емоційне вигорання.

Світ знань - homo sapiens. Гени і мозок: інформаційна ємкість людини. Соціальне і наукове знання. Сучасні засоби масової комунікації та інформаційні технології: нова організація і контролю соціуму. Людина як споживач масової інформації. Інтелектуальна експансія. Захист і самозахист особистості і інформаційному просторі. Проблема достовірності й недостовірності інформації. Маніпуляція свідомістю і підсвідомістю в сучасному суспільстві.

Основні поняття теми: праця, відчуженість, професія, знання, споживання масової інформації, маніпуляція.

Семінар (2 год.):

Під час семінарського заняття аспірантам пропонується провести дискусію з таких проблемних питань:

1. Чи завжди розумна „людина розумна”?
2. Людська свідомість як поле для маніпуляцій: чому виникають релігійні секти та психокульти?
3. „НЛП й інші технології програмування – міф чи емпірична епістемологія сучасності?”
4. Постмодерністська орієнтація на продуктивну працю поза економічним інтересом: утопія чи реальність?
- 5.

Самостійна робота (8 год.)

1. Співвідношення науки, суспільства і цивілізації.
2. Наука і мистецтво: спільності й відмінності. Мистецтво як надемпірична трансляція людського досвіду за допомогою художніх образів.
3. Наука і міфологія. Логіка науки і міфу. Антропоморфізм, символізм і синкретичність міфології, її вплив на процес становлення науки і філософії.
4. Наука і релігія. Наукове знання і релігійна віра. Проблема авторитету в науці і релігії.
5. Господарське життя в традиційних суспільствах.
6. Праця, виробництво, власність, споживання. Особливості торгівлі, ринку. Ставлення до багатства, грошей.
7. Капіталістичні суспільства. Праця і виробництво в умовах домінування речових відносин.
8. Інформаційне (постіндустріальне суспільство): трансформація праці.

Література:

1. Акопян К. Шлягеризация науки. – Електронний ресурс: <http://www.strana-oz.ru/2002/7/shlyagerizaciya-nauki>
2. Балка В.В. Психологія праці особистості: Навчально-методичний посібник. – К.-Кременчук: П.П Щербатих, 2006. – 76 с.

3. Вебер М. Наука как профессия и призвание. // Вебер М. Избранные произведения. М.: 1990.: – Электронний ресурс: <http://lib.ru/POLITOLOG/weber.txt>
4. Гилберт Дж., Малкей М. Открывая ящик Пандоры. Социологический анализ высказываний ученых. – М.: Прогресс, 1987. – 268 с.
5. Демина Н.В. Концепция этоса науки: Мертон и другие в поисках социальной геометрии норм. // Социологический журнал. – 2005. № 4.
6. Демина Н.В. Концепция этоса науки: Мертон и другие в поисках социальной геометрии норм. // Социологический журнал. – 2005. № 4. – С. 5-47
7. Крушельницька Я.В. Фізіологія і психологія праці: Підручник. - К.: КНЕУ, 2003. - 367 с.
8. Лакатос И. История науки и ее рациональные реконструкции. / Структура и развитие науки. М.: Прогресс, - 1978. - С. 203 — 269.
9. Латур Б. Дайте мне лабораторию, и я переверну мир. // Логос. – 2002. – № 5-6 (35). - С. 211 – 242.
10. Малхазов О.Р. Психологія праці. - К.: Центр учбової літератури, 2010. - 208 с.
11. Этос науки. - М.: Academia, 2008. - 544 с.

Тема 5. Homo ludens: функції культуротворення угрі та змаганні (2 год.)

Гра у тварин. Природа людського потягу до гри. Світ гри: «людина, що грає»: соціальні виміри. Преадаптивні неутилітарні форми активності (О.Г. Асмолов). Соціальні аспекти гри. Концепції гри (Й. Хейзинга, С. Г-Х. Гадамер, Б. Смирнов, Е. Берн).

Природа і механізм гри. Й. Хейзинга «Homo ludens»: гра є заняття позарозумове. Культура: народження із гри. Причини появи та різновиди гри. Гра як культурно-діяльнісне утворення. С. А. Смирнов: домінування гри над граючим. Соціальна функція гри: наявність прагнення до самовизначення у світі людей. Класифікація ігор. Р. Каюя: чотири типи ігор. С. А. Смирнов: гра-мімесис; гра-агон; гра-екстазис (осягнення сенсу буття у боротьбі).

Характеристика грання (Play), виду, структури та правил гри (Game), мотивацій гравця (Performance).

Антропологічна характеристика спорту. Специфіка виявлення в спорті прагнення людини до домінування. Фактори поведінки вболівальників – співучасників гри. Агресивний вболівальник. Природа азарту. Гра у людській комунікації. Рівні маніпулятивних ігор. Теорія трансакцій у дослідженнях Е. Берна. Дитячі, чоловічі та жіночі ігри.

Небезпека програмних ігор. Ігроманія. Заппінг. Гра як форма емоційно-фізичної залежності. Шляхи звільнення від ігроманії. Гра у житті, гра як життя та гра життям. Грайливе ставлення до життя – „звичка” сучасної людини. Погляд на соціальне життя як на гру. Соціально-драматургічний підхід Дж. Морено, К. Бьорка, Х. Данкена, Е. Гофмана. Соціальне життя як

реалізація „драматургічної метафори”. Поняття соціального "акту", "актора", "маски", "сцени", "куліси" тощо. Гра як засіб навчального моделювання. Гра як форма психотерапії (психодрама, казкотерапія).

Природа іграїзації. Глобальність іграїзації. Іграїзація як впровадження ігрових практик, евристичних елементів в прагматичні життєві стратегії, що дозволяє соціальним акторам за допомогою ефективно виконувати основні соціальні ролі. Іграїзація як новий тип гібридної раціональності, характерний для нелінійної соціокультурної динаміки. Іграїзація як фактор конструювання і зміни соціальної реальності нерівновісного типу. Іграїзація як фактор формування нових соціальних типів.

Семінар (2 год.):

Під час семінарського заняття аспірантам пропонується провести дискусію з таких проблемних питань:

1. Чи можна жити не граючись? Чи існують ситуації життя „поза грою”?
2. Можливості гри як інструменту соціогенези: що спроможна зробити гра для розвитку суспільства?
3. Проблема кідалтс: нова норма чи психопатологія?

Після постановки завдання аспірантам надається можливість визначити порядок обговорення проблем, потім - 5 хв. для формулювання початкових власних аргументів, 20 хв. – на обговорення.

Самостійна робота (8 год.)

1. Ігрові концепції культури (homo ludens Й. Хейзінги і Х. Ортеги-і-Гассета): методологічні інструменти та поняття .
2. Гра як фундаментальна характеристика соціуму (О. Фінк). «Надмірність» культури.
3. Варіативність культури й гра в культурі суспільства.
4. Феномен гри у Х.-Г. Гадамера.
5. Гра як спосіб розробки і встановлення правил.
6. «Маски» і «ляльки»: соціальна релевантність ігрових форм.

Література:

1. Аликин В.А.Й. Хейзинга и Ж. Делез: об онтологических границах игры // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – 2012. – № 1-2 (15). – С. 13-16.
2. Берн, Э. Игры, в которые играют люди: психология человеческих взаимоотношений / Э. Берн. – Москва : Эксмо, 2002. – 640 с.
3. Григорьев М.И., Григорьева Е.К. Бинарность мышления внутри игрового пространства // Исторические, философские, политические и юридические науки,

- культурология и искусствоведение // Вопросы теории и практики. – 2017. – № 5 (79). – С. 49-51.
4. Кравченко С.А. Играизация общества: блага и проблемы / С.А. Кравченко // Сборник научно-популярных статей – победителей конкурса РФФИ 2007 года. Выпуск 11 / Под ред. члена-корреспондента РАН В.И. Конова. - М.: Октопус – Природа, 2008. - С. 270-276.
 5. Кравченко С.А. Играизация общества: контуры новой постмодернистской парадигмы // Общественные науки и современность. - 2002. - №6. - С. 143 - 155.
 6. Кравченко С.А.. Нелинейная социокультурная динамика: играизационный подход. – М.: МГИМО-Университет, 2006. – 170 с.
 7. Кравченко, С.А. Социология модерна и постмодерна в динамически меняющемся мире / С.А. Кравченко // Демографія та соціальна економіка. — 2007. — № 2. — С. 258.
 8. Нишуков В.С., Попик О.Ю. Тотальный, нарративный и инструментальный подходы к проблеме игры в современной философии: Й. Хейзинга, Ф.Г. Юнгер, А. Гуттман // Вестник Московского университета. Серия 7: Философия. – 2014. – № 6. – С. 44-52.
 9. Соломатин С.А. Игра и серьезность: к проблеме пуэрилизма современной культуры// Гуманитарные ведомости ТГПУ им. Л.Н. Толстого. – 2012. – № 2. – С. 66-69.
 10. Хейзинга Йохан. Homo ludens. Человек играющий / Сост., предисл. Х 35 и пер. с нидерл. Д. В. Сильвестрова; Коммент., указатель Д. Э. Харитоновича. СПб.: Изд-во Ивана Лимбаха, 2011. — 416 с.
 11. Якуба Я.О. "Игра" и "виртуальная реальность": проекция идей Й. Хейзинга и И. Гофмана на современные массмедиа // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Философия. Социология. Право. – 2014. – № 9 (180). – С. 226-230.

IV. СИСТЕМА ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Навчальні досягнення аспірантів із дисципліни «Психологічна антропологія» оцінюються за модульно-рейтинговою системою, в основу якої покладено принцип поопераційної звітності, обов'язковості модульного контролю, накопичувальної системи оцінювання рівня знань, умінь та навичок; розширення кількості підсумкових балів до 100.

Контроль успішності аспірантів з урахуванням поточного і підсумкового оцінювання здійснюється відповідно до зазначених видів й термінів контролю. Систему рейтингових балів для різних видів контролю та порядок їх переведення у національну (4-бальну) та європейську (ECTS) шкалу подано у табл. 1 та табл. 2:

Таблиця 1. Розрахунок рейтингових балів за видами поточного (модульного) контролю

№ /п	Вид діяльності	Кількість рейтингових балів (к-ть х бал)
1	Відвідування лекцій	1x8 =8
2	Робота на семінарському занятті	3x7=21
3	Самостійна робота	3x7=21
4	Модульна (підсумкова) контрольна робота	1x10 =10
	Всього	60
	Підсумковий рейтинговий бал	
	Екзамен	40
	Всього	100

У процесі оцінювання навчальних досягнень аспірантів застосовуються такі методи:

- *методи усного контролю*: індивідуальне опитування, співбесіда;
- *методи письмового контролю*: письмове опитування.
- *методи самоконтролю*: уміння самостійно оцінювати свої знання, самоаналіз;
- *методи взаємного та спільного контролю*.

Таблиця 2. Шкала оцінювання: національна та ECTS

Рейтингова оцінка	Оцінка за стобальною шкалою	Значення оцінки
A	90 – 100 балів	Відмінно – відмінний рівень знань (умінь) в межах обов’язкового матеріалу з. можливими незначними недоліками
B	82 – 89 балів	Дуже добре – достатньо високий рівень знань (умінь) в межах обов’язкового матеріалу без суттєвих (грубих) помилок
C	75 – 81 балів	Добре – в цілому добрий рівень знань (умінь) з незначною кількістю помилок
D	69 – 74 балів	Задовільно – посередній рівень знань (умінь) із значною кількістю недоліків, достатній для подальшого навчання або професійної діяльності.
E	60 – 68 балів	Достатньо – мінімально можливий допустимий рівень знань (умінь)
FX	35 – 59 балів	Незадовільно з можливістю повторного складання – незадовільний рівень знань, з можливістю повторного перескладання за умови належного самостійного доопрацювання.
F	1 – 35 балів	Незадовільно з обов’язковим повторними вивчення курсу – досить низький рівень знань (умінь), що вимагає повторного вивчення дисципліни.

V. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

I. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності

1) За джерелом інформації:

– Словесні: лекція (традиційна, проблемна, лекція-прес-конференція) із застосуванням комп'ютерних інформаційних технологій (PowerPoint – Презентація), семінари, пояснення, розповідь, бесіда.

– Практичні: вправи, робота з текстами.

2) За логікою передачі і сприймання навчальної інформації: індуктивні, дедуктивні, аналітичні, синтетичні.

3) За ступенем самостійності мислення: репродуктивні, пошукові, дослідницькі, евристичні.

4) За ступенем керування навчальною діяльністю: під керівництвом викладача; самостійна робота аспірантів, колективна робота аспірантів, виконання індивідуальних навчальних завдань.

II. Методи стимулювання інтересу до навчання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності: створення ситуації пізнавальної новизни; створення ситуацій зацікавленості.

III. Інтерактивні методи навчання: дискусії; мозковий штурм.

VI. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУРСУ

- опорні конспекти лекцій;
- навчальні посібники;
- робоча навчальна програма;
- методичні матеріали з підготовки до семінарських і практичних занять;
- засоби реалізації підсумкового контролю;
- технічні засоби й комп'ютерні технології;
- новітні інформаційно-комунікативні технології.

VII. ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Що таке “контекст повсякденної події”?
2. Поясніть тезу Б. Латура про “інтерсуб’єктивність” соціального світу.
3. У чому може бути конкретизований історичний характер повсякденності?
4. У чому проявляють себе зв’язки між суспільним розподілом праці й соціальною структурою?
5. У чому полягають відмінність і схожість соціальної групи і соціальної спільноти?
6. Сутність категорій соціальний статус, соціальна роль. Статусна неузгодженість. Рольовий конфлікт.
7. Соціальні інститути: причини існування, основні функції в суспільстві.
8. Назвіть основні тенденції трансформації соціальних інститутів в українському суспільстві.
9. Назвіть основні прояви дисфункціональності соціальних інститутів у суспільстві, яке трансформується.
10. Назвіть основні тенденції соціальної диференціації і соціальної стратифікації в українському суспільстві сьогодні?
11. Якими є типи стратифікаційних систем і критерії диференціації в них?
12. У чому полягає сутність соціальної стратифікації та якими є її основні виміри?
13. Назвіть основні тенденції досягнення соціальної рівності і соціальної справедливості в Україні.
14. Соціальна нерівність і влада: проаналізуйте цей зв’язок
15. Назвіть основні причини, наслідки і перспективи соціальної нерівності в сучасній Україні.
16. У чому простежується трансформація соціальної структури сучасного українського суспільства?
17. Нові форми соціального розшарування в сучасному українському суспільстві.
18. Основні канали соціальної мобільності в традиційному і сучасному суспільстві.
19. У яких формах виявляє себе агональність у сучасному суспільстві?
20. У чому може виражатися невідповідність культури та соціальної структури?
21. Розкрийте сутність подвійної ролі культури при соціальних змінах у суспільстві.
22. Наведіть приклад культурного конфлікту, що став детермінантою соціальних змін і навпаки, соціальних змін, що стали причинами культурного конфлікту.
23. Чи може культура бути перешкодою для соціальних змін?
24. Дайте визначення понять «секуляризація» і «культурна диференціація».
25. Розкрийте сутність концепції постіндустріального суспільства.

26. Як Ви вважаєте чи завершилася культурна модернізація в Україні?
27. Дайте загальну характеристику теорії «пуританського коріння» англійської науки.
28. Визначте соціальні чинники зародження сучасної науки.
29. Опишіть способи взаємодії науки та економіки, науки та політики, науки та мистецтва як соціальних інститутів.
30. Визначте соціально-культурні наслідки комерціалізації наукових досліджень.

VIII. ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Основні характеристики повсякденності.
2. Функціонування знаків і символів у людській культурі та соціумі.
3. Научіння та слідування правилам.
4. Правила як соціальні інститути. Формальні й неформальні правила.
5. Парадокс “наслідування правилу”. (Вітгенштейн, Сьорл.)
6. Фонові очікування та припущення. (Щюц, Гофман, Гарфінкель)
7. Повсякденність постмодерну. Стиснення і зникнення простору.
8. Нова повсякденність. Віртуальне і реальне.
9. Постмодерн і особистість. Соціальність нової епохи.
10. Множинність реальностей. Повсякденна реальність як верховна реальність.
11. Фактори людської різноманітності.
12. Абсолютизація генетики в дослідженні природи людини: методологічні наслідки.
13. Проблема соціальної стратифікації суспільства.
14. Статус та ієрархія.
15. Розподіл праці в суспільстві та соціальне розмежування населення.
16. Урбанізація.
17. Соціальна диференціація і соціальна стратифікація.
18. Основні поняття стратифікаційного аналізу.
19. Одномірність і багатомірність стратифікації.
20. Поняття соціального статусу особистості. Символи статусу.
21. Соціальна нерівність, сутність, прояви. Проблема соціальної рівності і соціальної справедливості в суспільній думці.
22. Суспільство як інтерсуб’єктивна реальність.
23. Типізація соціальної взаємодії.
24. Типізація досвіду в системі рольових функцій та знаково-символічних системах.
25. Життєві світи як усвідомлені людиною реальності.
26. Проблема віртуальних світів у сучасному суспільстві: створення нової реальності.
27. Життєва програма як цілісна модель життєвого шляху.
28. Життєва програма зрілої особистості як магістральні життєві цілі та способи їх реалізації.
29. Проблема синтезу психологічної структури особистості.
30. Життєві ситуації особистості, типологія ситуацій та рівні визначення ситуацій.
31. Праця як креатор людського. Ф. Енгельс про формування людини через працю.
32. Природниче, міфологічне, релігійне, філософсько-соціологічне пояснення виникнення праці, співвідношення „людина-праця”.
33. Праця як благо. Праця як “прокляття”.
34. Цілераціональна праця як сенс життя.

35. Дж. Тойнбі: причини відчуження у процесах індустріалізації західного світу.
36. Професійна культура в сучасному соціумі.
37. Професія як ідентифікаційний шаблон сучасної людини.
38. Ножиці інтелектуальної та фізичної праці.
39. Феномен роботоголиків. Емоційне вигорання.
40. Сучасні засоби масової комунікації та інформаційні технології: нова організація і контролю соціуму.
41. Інтелектуальна експансія. Захист і самозахист особистості і інформаційному просторі.
42. Проблема достовірності й недостовірності інформації. Маніпуляція свідомістю і підсвідомістю в сучасному суспільстві.
43. Світ гри, «людина, що грає»: соціальні виміри.
44. Предаптивні неутилітарні форми активності (О.Г.Асмолов).
45. Соціальні аспекти гри. Концепції гри (Й. Хейзінга, С Г-Х. Гадамер. Б. Смирнов, Е.Берн).
46. Характеристика грання (Play), виду, структури та правил гри (Game), мотивацій гравця (Performance).
47. Антропологічна характеристика спорту.
48. Погляд на соціальне життя як на гру.
49. Гра як форма психотерапії (психодрама, казкотерапія).
50. Глобальність іграїзації.

1. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ З ДИСЦИПЛІНИ

Основна література

1. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Р. Барт ; [пер с фр., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова]. – М. : Прогресс, 1989. – 616 с.
2. Бахтин М. Проблема текста / М. Бахтин // Вопросы литературы. – 1976. – № 10. – С. 122– 151.
3. Бергер П., Лукман Т. Повседневная жизнь и религиозный опыт // Религия и общество: Хрестоматия по социологии религии /Сост.В.И. Гараджа, Е.Т. Руткевич. - М., Аспект Пресс, 1996. - С. 535-538.
4. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. — М.: «Медиум», 1995. — 323 с.
5. Берн, Э. Игры, в которые играют люди: психология человеческих взаимоотношений / Э. Берн. – Москва : Эксмо, 2002. – 640 с.
6. Вальденфельс Б. Топографія чужого: студії до феноменології чужого / Бернард Вальденфельс ; [пер. з нім. В. І. Кебуладзе] . – К. : ППс – 2002, 2004. – 206 с.
7. Кравченко С.А. Играизация общества: контуры новой постмодернистской парадигмы // Общественные науки и современность. - 2002. - №6. - С. 143 - 155.
8. Лакатос И. История науки и ее рациональные реконструкции. / Структура и развитие науки. М.: Прогресс, - 1978. - С. 203 — 269.
9. Латур Б. Дайте мне лабораторию, и я переверну мир // Логос. – 2002. – № 5-6 (35). - С. 211 – 242.
- 10.Марчук О. В. Інтерсуб'єктивний вимір процесу ідентифікації особистості / О. В. Марчук // Мультиверсум – Філософський альманах. – К. : Центр духов. культури. – 2006. – №57. – С. 61–69.
- 11.Мердок Дж.П. Социальная структура/ Пер. с англ. А. В. Коротаева. — М.: ОГИ, 2003. — 608 с.
- 12.Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т.М. Титаренко. – К. : Либідь, 2003.– 376 с.
- 13.Хейзинга Йохан. Homo ludens. Человек играющий / Сост., предисл. Х 35 и пер. с нидерл. Д. В. Сильвестрова; Комментар., указатель Д. Э. Харитоновича. СПб.: Изд-во Ивана Лимбаха, 2011. — 416 с.
- 14.Шюц А. Структура повседневного мышления // Социологические исследования. - 1993. - № 2. - С. 129-137.

Додаткова література

1. Акопян К. Шлягеризация науки. – Электронный ресурс: <http://www.strana-oz.ru/2002/7/shlyagerizaciya-nauki>
2. Аликин В.А.Й. Хейзинга и Ж. Делез: об онтологических границах игры // Исторические, философские, политические и юридические науки,

- культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – 2012. – № 1-2 (15). – С. 13-16.
3. Балка В.В. Психология праці особистості: Навчально-методичний посібник. – К.-Кременчук: П.П Щербатих, 2006. – 76 с.
 4. Бутенко И.А. Социальное познание и мир повседневности: Горизонты и тупики феноменологической социологии. — М.: Наука, 1987 — 144 с.
 5. Васильев М.И. Введение в культурную антропологию. Учебное пособие. – Великий Новгород: НовГУ им. Ярослава Мудрого, 2002. – 156 с.
 6. Вебер М. Наука как профессия и призвание. // Вебер М. Избранные произведения. М.: 1990.: – Электронный ресурс: <http://lib.ru/POLITOLOG/weber.txt>
 7. Вебер М. Основные понятия стратификации // Социологические исследования. — 1994. — № 5.– С. 147 –156.
 8. Гилберт Дж., Малкей М. Открывая ящик Пандоры. Социологический анализ высказываний ученых. – М.: Прогресс, 1987. – 268 с.
 9. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни / И. Гофман. – М. : Директмедиа Паблишинг, 2007. – 546 с.
 10. Григорьев М.И., Григорьева Е.К. Бинарность мышления внутри игрового пространства// Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – 2017. – № 5 (79). – С. 49-51.
 11. Демина Н.В. Концепция этоса науки: Мертон и другие в поисках социальной геометрии норм. // Социологический журнал. – 2005. № 4. – С. 5-47
 12. Касавин И.Т. Язык повседневности между логикой и феноменологией // Вопросы философии. 2003. - № - С. 14-29.
 13. Кассирер Э. Философия символических форм / Э. Кассирер. В 3-х т. Т. 3: Феноменология познания: пер. с нем. — Москва; Санкт-Петербург : Университетская книга, 2002. — 398 с.
 14. Кравченко С.А. Играизация общества: блага и проблемы / С.А. Кравченко // Сборник научно-популярных статей – победителей конкурса РФФИ 2007 года. Выпуск 11 / Под ред. члена-корреспондента РАН В.И. Конова. - М.: Октопус – Природа, 2008. - С. 270-276.
 15. Кравченко С.А.. Нелинейная социокультурная динамика: играизационный подход. – М.: МГИМО-Университет, 2006. – 170 с.
 16. Кравченко, С.А. Социология модерна и постмодерна в динамически меняющемся мире / С.А. Кравченко // Демографія та соціальна економіка. — 2007. — № 2. — С. 258.
 17. Крушельницька Я.В. Фізіологія і психологія праці: Підручник. - К.: КНЕУ, 2003. - 367 с.

18. Куценко, О.Д. Суспільство нерівних. Класовий аналіз нерівностей в сучасному суспільстві: Спроби західної соціології [Текст] / О.Д. Куценко. – Х.: Вид. центр Харк.ун-ту, 2000 - 316 с.
19. Лотман Ю. О двух моделях коммуникации в системе культуры / Ю. М. Лотман // Избранные статьи : в 3 т. — Таллин, 1992. — Т. 1. — С. 87.
20. Малхазов О.Р. Психологія праці. - К.: Центр учбової літератури, 2010. - 208 с.
21. Марковцева О.А. Повседневность как бытие человека в мире / О.А. Марковцева // Вестник ОГУ. – 2006. – Т. 1. – № 6. – С. 111–117.
22. Нишуков В.С., Попик О.Ю. Тотальный, нарративный и инструментальный подходы к проблеме игры в современной философии: Й. Хейзинга, Ф.Г. Юнгер, А. Гуттман // Вестник Московского университета. Серия 7: Философия. – 2014. – № 6. – С. 44-52.
23. Орлова Э. А. Введение в социальную и культурную антропологию. М.: Академический Проект, 2004. — 480 с.
24. Психологія життєтворення особистості в сучасному світі : [моногр.] / Ю. Д. Гундертайло, В. О. Климчук, О. Я. Кляпець та ін. ; за наук. ред. Т. М. Титаренко ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. — К. : Міленіум, 2016. — 320 с.
25. Рікер П. Сам як інший / П. Рікер. – К. : Дух і літера, 2000. – 450 с.
26. Симончук, О. Динаміка соціально-класової структури у пострадянській Україні [Текст] / О. Симончук // Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг. Т. 1. Аналітичні матеріали / за ред. В. Ворони, М. Шульги. – К., 2011. – С. 68–83.
27. Соломатин С.А. Игра и серьезность: к проблеме пуэрилизма современной культуры // Гуманитарные ведомости ТГПУ им. Л.Н. Толстого. – 2012. – № 2. – С. 66-69.
28. СПб.: Санкт-Петербургский государственный университет культуры и искусств (СПбГУКИ), 2002. — 320 с.
29. Тойнбі А. Дослідження історії. Том 1./Пер. з англ. В. Шовкуна. — К.: Основи, 1995. — 614 с.
30. Тойнбі А. Дослідження історії. Том 2./Пер. з англ. В. Митрофанова, П. Таращука. — К.: Основи, 1995. — 406 с.
31. Этнос науки. - М.: Academia, 2008. - 544 с.
32. Якуба Я.О. "Игра" и "виртуальная реальность": проекция идей Й. Хейзинга и И. Гофмана на современные массмедиа // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Философия. Социология. Право. – 2014. – № 9 (180). – С. 226-230.

Електронні ресурси:

Бібліотека постмодерної літератури <https://platona.net/>
 Соціологічний журнал: www.isras.ru/Sociologicalmagazine.html

Журнальный зал: <http://magazines.russ.ru/>
Архив философско-литературного журнала «Логос»:
<http://www.ruthenia.ru/logos/index.htm>